

Sámegiela veardahámit

JOHANNA JOHANSEN IJÄS

Nákkosdilálašvuoda álggahansáhkavuorru Diehtosiiddas, Guovdageainnus geassemánu 18. beaivve 2011

Sámegiela veardahámit leat mánggalágán sojahanhámit.¹ Muhtun sojahanhámiid erohus boahdá ovdan sojahangehčosis, nugo hámiin *boahhti-t*, *boahhti-ba* ja *boahhti-beh-tet*. Muhtun hámiin fas leat ovttalágán sojahangehčosat, muhto iešguđetlágán máddagat: *boadá-t*, *boahhti-t*, *bohte-t*. Muhtun hámiinges ii oba leatge sojahangeažus, nugo dán hámiin: *boahhti*, *bohte*, *boahdá* ja *boade*. Dáid sojahanhámiid erohus boahdá ovdan sátnehámi máddaga vokálaid ja konsonánttaid kvalitehta ja kvantitehta variašuvnnas. Nugo dát ovdamearkkat čájehit, de sátnemáddagiid variašuvdna lea mánggalágán: vuosttaš stávvála vokála sáhtta leat jogo diftonga dahje monoftonga, konsonántaguovddášges jogo guhkkon gievrar, gievrar dahje geahnohis dásis, ja nuppi stávvála vokálas lea maid variašuvdna. Giellaočcodeaddji mánnái sámegiela morfofologiija girjjatvuohka máksá dan, ahte son ferte oahppat sihke mánggalágán sojahangehčosiid ja mánggalágán máttavariašuvnnaid, vai nagoda buvttadit seammalágán sátnehámiid go rávesolbmot.

Dutkančuolbma ja -materiála

Lean nákkosgirjjistan guorahallan proseassa, man davvisámegiela mánná čadaha go oččoda veardahámit finihtta hámiid. Lean čielggadan sojahanhámiid oččodanproseassa kronologiija, namalassii daid ahkemuttuid goas áramus veardahámit ihtet mánná gilli ja goas mánná sojahišgoahdá veardahámit ieš iežas njuolggadusaid mielde, ja goas fas seamma ládje go rávesolbmot. Barggu váldooasis lean guorahallan earenoamážit dan, makkárat dat sojahanhámit leat maid mánná ráhkada ieš, ja makkár fáktorat sojahanhámiid očcodeapmái sáhttet váikkuhit.

1. Sámegiela oaiivildan dán čállosis davvisámegiela.

Dutkamuša várás lean čoaggán materiála ovtta máná gielas. Materiálačoaggin álg-gahuvvui, go mánná dadjagođii sániid badjelaš jahkásažžan ja bisttii dassáži, go son lei bealnjealjáttjahkásaš. Mánná šaddá bajás Norgga beale Sámis ja oččoda áhčistis ja birrasisttis sáme giela ja eatnistis suomagiela. Dutkamuša vuodđun leat máná ja su áhči ságastallamat. Dat leat báddejuvvon videoi juohke nuppi dahje goalmmát vahku gosii guovtti jagi áigge, ja dutkamuša váldomateriálan leat dáid ságastallamiid transkripšuvnnat ja kodifiserejuvvon vearbahámit. Liigemateriálan leat beavegirje-notáhtat, maidda lean dađistaga čoaggán fuomášumiid máná giellaoččodeamis.

Ovdamorfoloogijias árramorfoloogijai

Dutkanmateriála čájeha, ahte vuosttaš vearbahápmi idii máná gillii dalle, go son lei jagi ja njeallje mánu. Dat lei imperatiivva hápmi *atte*. Guokte mánu maŋŋel ihte hámit, mat gullet guovtti eará hápmekategoriijai: biehttanvearbahápmi *ii* ja ovttaidlogu goalmmát persovvna allegrohápmi *manna*. Buot dát golbma áramus vearbahámi leat morfologalaččat ovttagardán hámit, ja dát hápmekategoriijat leat registrerejuvvon árrat maiddá eará gielaide oččodanproseassas. Máná áramus hámit ledje jovssushámiid lágánat: son anii daid seammalágán hámis, go lei gullan daid rávesolbmui.

Guokte mánu maŋŋel, jagi ja gávccii mánu agis, álggii sirdásmuđdu ovdamorfoloogijias árramorfoloogijai. Dán agis registrerejuvvodje vuosttaš golmmalahtot miniparadigmmat. Mánná sojahii ovdamearkka dihte *mannat*-vearbba golmma hámis: finihtahámiin *manná* ja *manai* ja infinihtahámis *mannat*.

Árramorfoloogijia muttus mánná geavahii ain eanas jovssushámiid, muhto daid báldii ihte maid dakkár hámit, mat ledje mainna nu lágiin earalágánat go rávesolbmuidgiela hámit. Dakkár earenoamáš hámiid gohčodan dás *spiehkastathápmi*.

Árramorfologalaš sojahanhámit

Eanas systemáhtalaš spiehkastathámit ledje dakkárat, main mánná anii jovssushámi sajis muhtun eará rávesolbmuidgiela sojahanparadigmma hámi. Dábálaččamus dain lei ovttaidlogu goalmmát persovvna hápmi, nugo dain ovdamearkkain: *mun boahtá*, *moai lohká*, *don gomihii*, *mánát álggii* ja *ii don vuoiŋŋas*. Ovttaidlogu goalmmát persovvna hápmi lea earenoamážit preseanssas morfologalaččat ovttagardán hápmi, ja mánná atnigođii dan juo árrat. Hámi álkes morfologalaš ráhkadus sáhtá leat sivvan dasa, ahte mánná anii dan muhtunlágán oppalaš, generalaš hápmi mánŋga hápmekategoriijas. Nubbin sivvan sáhtá leat maiddá dan frekveansa, go ovttaidlogu goalmmát persovvna lei materiála mielde dat hápmi, maid mánná anii eanemus.

Muhtun dáhpáhusain máná hámi morfofonologalaš struktuvra sáhtii spiehkka-san jovssushámi struktuvrras. Dákkár variašuvdna bođii ovdan earenoamážit dalle, go jovssushámi mátta lei earalágán go seamma leksema eanas eará sojahanhámiid máddagat. Ovdamearkka dihte *boahtit*-vearbba eanas sojahanhámiin lea *oa*-diftoŋga, ja mánná sáhtá dan dihte atnán dán diftoŋgga maiddá dakkár hámiin, main jovssus-

hámis lea monoftonga, nu ahte son dajai *boajii*, vaikko rávesolbmot dadjet *bođii* dahje *buođii*.

Nuppi stávvala vokála välljemiiges sáhtta váikkuhan ovdamearkka dihte eará frekveanta sojahanluohká málle: vaikko mánná gulai rávesolbmuin hámi *šattai*, de son sáhtii ieš dadjan *šattii*, seamma minstara mielde go hámi *attii*. Konsonántaguovddáža variašuvdna bođii ovdan dain hámiin, main mánná välljii konsonántaguovddázii eará dási go mii jovssushámis lea. Ovdamearkka dihte *bijan*-hámi geahnohis dási sajis mánná sáhtii atnán gievrras dási: *bidjan*.

Dás namuhuvvon dáhpáhusaid duohken main máná hámi morfofonologalaš struktuvra spiehkka sojvssushámi struktuvrras, orru leame välljema problematihkka. Dalle go galgá välljet diftongga ja monoftongga gaskkas, dahje gievrras ja geahnohis dási gaskkas, dahje *a-* ja *i-*vokála gaskkas, de mánná ribaha muhtumin välljet eará ládje go rávesolmmoš.

Muhtun dáhpáhusain máná earenoamáš hámiid sáhtta čilget jogo fonologalaš dahje giela olgguldas fáktoriiguin. Dábálaččamus fonologalaš dáhpáhusat ledje otnon hámit. Mánná sáhtii ovdamearkka dihte oanidan golmmastávvalhámiid guovttestávvalhápmi, nu ahte son anii *veahkehan*-hámi sajis hámi *veahkan*.

Máná nuppi eatnigiela, suomagiela, váikkuhus sáhtta muhtun dáhpáhusain leat ainjuo okta čilgehus dasa, makkár ráhkadus sojahanhámi lei. Mánná sáhtii ovdamearkka dihte atnán *i-*vokála preterihta dovddaldahkan maiddái dakkár hámiin, main ii leat rávesolbmuidgielas preterihta morfema. Ovdamearkka dihte máná hámi *mannin* lei nuppi stávvalis *i-*vokála, vaikko jovssushámis dan sajis lea *e*. Suomagielas lea *i-*dovddaldat buot preterihttahámiin, nugo hámi *men-i-n* 'männer', ja dan dihte sáhtta jurddašit, ahte mánná sirddii dan maiddái iežas sámegiela sátnehámiide. Nuppe dáfus maid eanas sámegiela preterihttahámiin lea *i-*dovddaldat, ja mánná sáhtta doivon, ahte áigi ovdanbuktojuvvo buot hámiin iežas morfemain. Nugo dát ovdamearka čájeha, de máná hámiide ii leat álo dušše okta čilgehus, daidda sáhttet baicca váikkuhan mánja fáktora.

Máná giella lei dán agis ain hui "soddjil" dainna lágiin, ahte sojahanhámiide sáhtte álkit váikkuhan dakkár hámit, maid su ságastallanguoibmi, dahje son ieš, aiddo lei dadjan. Dá lea ovdamearka guovtti jagi ja golmma mánu agis. Mánná geavaha áhčiiinis humadettiin vuos mánngga gearde biehtalanráhkadusa *ii čága: son ii čága [- -] iige du ponnige čága [- -] ledjon gal ii čága [- -] m-m dat ii čága go dá lea buot [- -] dál ii čága ovttage deike*. Go de dakka maññel dárbbáša ovttaidlogu goalmmát persovvna sojahanhámi, de jovssushámi *čáhká* sajis son atnáge *čága*-hámi: *dál gal čága*.

Dakkár árramorfologalaš hápmeariánttat, maid mánná ieš lei ráhkadan, geahpánedje badjelaš bealgoalmmátjáhkásažžan, ja ovdal go mánná devddii golbma jagi, de jovssushápmi lei eanas sojahanhápmekategoriijain sajáiduvvan áidna hápmi.

Mii váikkuha veabahámiid očcodeapmái

Go geassá čoahkkái veabamorfologiija očcodeami áigemuttuid, de oaidná ahte veabahámit ihtigohte vuollel beannotjáhkásažžan, muhto ođđa hápmekategoriijaid

mánná oččodii earenoamážit badjelaš guovttejahnkásažžan. Eanas spiehkastathámiid son anii birrasiid bealgoalmmátjahnkásažžan. Golmmajahnkásažžan su gielas ledje registrerejuvnon buot preseansa hápmekategoriijat, gosii buot preterihta kategoriijat ja dábálaččamus imperatiivahámit. Konditionála hámiid álgomanifestašuvnnat ledje maid ihtán su gillii.

Áramus hámit maid mánná oččodii ja oamastii, ledje morfologalaččat ovttageardán, ovttamorfemat hámit. Guovttemorfemat hámiid son oččodišgodii moadde mánu mañnel áramus hámiid, ja golmmamorfemat hámit ledje dat, mat ihte máná gillii mañimus. Dát orru čájeheame ahte sátnehámiid oččodanahkáii váikkuha daid morfologalaš kompleksitehta, muhto dat ii mávsse dan ahte buot ovttamorfemat hámit ihtet juo ovdamorfologiija muttus. Ovdamearkka dihte guvttiidlogu vuosttaš persovna hápmi *manne*, mas lea dušše okta morfema, idii badjelaš guovttejahnkásažžan, ja imperatiivahápmi *boahtti*, idii easkka badjelaš bealgoalmmátjahnkásažžan. Sihke biehttanvearba guvttiidlogu nuppi persovna imperatiivahápmi *alli* ja preterihta mánggaidlogu goalmmát persovna hápmi *bovte* 'bohte' leat maid registrerejuvnon easkka váile golmmajahnkásažžan.

Mánná sáhtii maid válljen ovttamorfemat jovssushámi sadjáii guovttemorfemat hámi, nugo dalle go anii *álge*-hámi sajis hámi *álggi*. *álggi* sáhtii lean mánnáii álkít, danne go dat lea transpareanta dahjege čađačuovgi hápmi, ja go ovttaidlogu goalmmát persovna hápmi lei dábálaš maiddáii eará hápmekategoriijaid jovssushámiid sajis.

Dat ahte sojahanhámiid morfologalaš kompleksitehta ii álo korrelere hámiid ihtinagiiguin, boahtá ovdan maiddáii seammalágán hámiid oččodeamis. Ovdamearkka dihte preterihta mánggaidlogu goalmmát persovdna, nugo ovdalis namuhuvnon *bovte*-hápmi, lea registrerejuvnon easkka logi mánu mañnel preseansa guvttiidlogu vuosttaš persovna *manne*-hámi.

Hápmekategoriijaid oččodanortnegii lea dehálaš maiddáii hámiid pragmatihkalaš salieansa, namalassii hámiid dárbu frekveanta gulahallandilálašvuodain ja dat, man dávjá dat adnojuvvojit mánnáii hubmojuvnon gielas.

Hápmekategoriija ihtinahki ja jovssushámi sajáiduvvanahki maid eai álo korreleren gaskaneaset. Lei gal eanas dáhpáhusain nu, ahte jus hápmekategoriija idii vuollel bealgoalmmátjahnkásažžan, de dan jovssushámit maid sajáiduvve guorahallanáigodagas. Muhto muhtun árra hápmekategoriijain jovssushápmi sajáiduvvai easkka mañnit, dahje ii oba ollenge sajáiduvvat ovdal go mánná devddii golbma jagi. Buorit ovdamearkkat das leat imperatiivva ovttaidlogu nubbi persovdna ja preterihta ovttaidlogu vuosttaš persovdna. Dat ledje goappašagat árra ja frekveanta kategoriijat máná gielas, muhto ovddit dain ii sajáiduvvan ovdal go guorahallanáigodaga loahpas, váile golmmajahnkásažžan, ja mañnit ii ollen vel albma ládje sajáiduvvatge guorahallanáigodagas.

Dát čájeha ahte vaikko hápmekategoriija frekveansa lea dehálaš fáktor sátnehámiid oččodeamis, de dat ii goit okto sihkkaraste jovssushámi árra oamasteami. Jovssushámi sajáiduvvanahkáii sáhtta váikkuhit earret eará ovttaskas sátnehámiid morfologalaš ráhkadus, nugo guovddáškonsonánttaid dahje soggevokála molsašuddan.

Sáme giela vearbahámiid oamasteapmái váikkuhit nuppiiguin sániiguin mánggalágán gielalaš proseassat. Eatnigielat mánná oččodišgoahhtá daid juo árrat, ja

nugo earágielat mánátnai, de sámegielat mánná hálddaša iežas eatnigiela dábálaččamus sojahanhámiid buori muddui juo golmmajahkásažžan.

Johanna Johansen Ijäs: *Davvisámegiela finihitta vearahámiid sojahanvuogádaga oččodeapmi vuollel golmmajahkásaš máná gielas.* Kárášjohka: Davvi Girji 2011. http://brage.bibsys.no/samall/bitstream/URN:NBN:no-bibsys_brage_17932/1/Johanna%20Ij%C3%A4s.pdf.

Čáli oktavuodadieđut:

Sámi allaskuvla / Sámi University College,
Hánnoluohkká 45, 9520 Guovdageaidnu, Norga
ovdanamma.ijas@samiskhs.no

Saamenkielisen lapsen verbinmuodot

JOHANNA JOHANSEN IJÄS

Väitöksenalkajaisesityelmä Koutokeinon Diehtosiidassa
18. kesäkuuta 2011

Saamen kielen verbeillä on monenlaisia taivutusmuotoja.¹ Jotkin taivutusmuodot poikkeavat toisistaan pääteainekseltaan kuten *boahti-t* 'me (useammat kuin kaksi) tulemme; tulla', *boahti-ba* 'he kaksi tulevat' ja *boahti-behtet* 'te (useammat kuin kaksi) tulette'. Joittenkin muotojen taivutuspäätteet taas ovat samannäköisiä, mutta verbivartalo vaihtelee: *boadá-t* 'tulet', *boahti-t* 'me (useammat kuin kaksi) tulemme; tulla', *bohte-t* 'tulit; (he (useammat kuin kaksi)) tulivat'. Eräät taivutusmuodot puolestaan ovat päätteettömiä kuten *boahtti* 'tulkaa (te kaksi); tuleva', *bohte* 'me kaksi tulemme; (he (useammat kuin kaksi)) tulivat', *boahá* 'tulee' ja *boadé* 'tule'. Nämä poikkeavat toisistaan verbivartalon vokaalien ja konsonanttien kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen vaihtelun osalta. Edellä mainituista esimerkeistä ilmenee saamen kielen verbivartaloille ominainen vaihtelu: ensimmäisen tavun vokalismi voi ilmetä joko diftongina tai monoftongina, keskuskonsonantisto voi olla joko ns. ylipitkässä, vahvassa tai heikossa as- teessa, ja vaihtelunalaisena voi olla myös toisen tavun vokaali. Kieltään opettelevan lapsen on siis opittava sekä monenlaisia taivutuspäätteitä että moninaista vartalonvaihtelua kyetäkseen tuottamaan samanlaisia sananmuotoja kuin aikuinen kielenpuhujana.

Tutkimusongelma ja -aineisto

Käsittelen väitöskirjassani sitä prosessia, jonka pohjoissaamenkielinen lapsi käy läpi opettellessaan verbien finiittimuotoja. Olen selvittänyt työssäni taivutusmuotojen oppimisprosessin kronologiaa, toisin sanoen sitä, missä ikävaiheessa ensimmäiset verbinmuodot ilmestyvät lapsen kieleen, missä ikävaiheessa lapsi itse ryhtyy taivuttamaan verbejä oman kielioppimallinsa mukaisesti ja missä ikävaiheessa hän alkaa taivuttaa niitä aikuisen kielenpuhujan lailla. Keskityn työssäni erityisesti siihen, millaisia taivu-

1. Saamen kielellä tarkoitan tässä kirjoituksessa pohjoissaamea.

tusmuotoja lapsi itse tuottaa ja minkälaiset tekijät taivutusmuotojen oppimisprosessiin vaikuttavat.

Tutkimusaineistona on yhdeltä lapselta taltioitu kielenaines. Materiaalin keruu aloitettiin, kun lapsi vähän yli vuoden ikäisenä alkoi ilmaista itseään sanoin, ja jatkui kolme- ja puolivuotiaaksi saakka. Lapsen kasvuympäristönä on Pohjois-Norja, missä lapsi kuulee isältään ja ympäristöstään saamea ja äidiltään suomea. Tutkimuksen pohjana ovat lapsen ja hänen isänsä keskustelut, joita on videoitu säännöllisesti joka toinen tai kolmas viikko lähes kahden vuoden ajan. Tutkimusaineisto koostuu näiden keskustelujen transkriptioista ja kodifoiduista verbinmuodoista. Lisäaineistona ovat päiväkirjamerkinnot, joihin olen keruun edetessä kirjannut huomioita lapsen kielenomaksumiseen liittyvistä seikoista.

Esimorfologiasta varhaismorfologiaan

Tutkimusaineisto osoittaa, että ensimmäinen verbinmuoto ilmestyi lapsen kieleen vuoden ja neljän kuukauden ikäisenä. Se oli imperatiivimuoto *atte* 'anna'. Kaksi kuukautta myöhemmin lapsen kieleen ilmestyivät kahden muun kategorian verbinmuodot: kieltoverbi *ii* 'ei' ja yksikön kolmannen persoonan allegromuoto *manna* 'menee'. Mainitut kolme verbinmuotoa ovat morfologialtaan yksinkertaisia, ja vastaavat muotokategoriat on rekisteröity kielenomaksumisen varhaisessa vaiheessa myös muissa kielissä. Lapsen ensimmäiseksi omaksumat verbinmuodot olivat tavoitemuodon kaltaisia: hän käytti niitä samassa muodossa, mitä oli aikuisilta kielenpuhujilta kuullut.

Kaksi kuukautta myöhemmin, vuoden ja kahdeksan kuukauden iässä, alkoi siirtymävaihe esimorfologiasta varhaismorfologiaan. Tässä ikävaiheessa rekisteröitiin ensimmäiset kolmijäseniset miniparadigmat, ja lapsi taivutti esimerkiksi *mannat* 'mennä'-verbiä kolmessa taivutusmuodossa: finiittimuodoissa *manná* 'menee' ja *manai* 'meni' ja infiniittimuodossa *mannat* 'mennä'.

Varhaismorfologian vaiheessa lapsi käytti edelleen enimmäkseen tavoitemuotoja, mutta niiden rinnalle ilmestyi myös aikuisten kielenkäytöstä poikkeavia taivutusmuotoja. Tällaisia muotoja nimitän tässä *poikkeamamuodoiksi*.

Varhaismorfologiset taivutusmuodot

Suurin osa systemaattisista poikkeamamuodoista oli sellaisia, joissa lapsi käytti tavoitemuodon sijasta jotakin muuta aikuisen kielenpuhujan taivutusparadigmaan kuuluvaa muotoa. Tavallisin poikkeamamuoto oli yksikön kolmannen persoonan muoto jonkin muun persoonan sijasta, esimerkiksi *mun boahtá* [minä tulla.3SG], *moai lohká* [me (kaksi) lukea.3SG], *don gomih-i* [sinä kaataa-PST.3SG], *máná-t álggi-i* [lapsi-PL alkaa-PST.3SG] ja *ii don vuoiñnas* [NEG.3SG sinä levätä.CONNEG]. Yksikön kolmannen persoonan muoto on varsinkin preesensissä morfologialtaan yksinkertainen, ja lapsi käytti sitä puheessaan jo sängen varhaisessa vaiheessa. Muodon yksinkertainen rakenne ja helpous ovat todennäköisesti syynä siihen, että hän käytti sitä eräänlaisena geneerisenä

muotona useissa muotokategorioissa. Toisena syynä saattaa olla sen tavallisuus: yksikön kolmas persoona on se verbintaivutusmuoto, josta on aineistossa eniten esimerkkejä.

Joissakin tapauksissa lapsen käyttämä morfofonologinen muotorakenne saattoi olla kokonaan tavoitekielen vastainen. Tällaista vaihtelua ilmeni varsinkin silloin, kun tavoitemuodon vartalo oli erilainen kuin verbin useimpien taivutusmuotojen vartalo. Esimerkiksi *boahtit* 'tulla' -verbin useimmat taivutusmuodot järjestyvät *oa*-diftoingilla, ja saattaa olla, että tästä syystä lapsi käytti mainittua diftongia myös tapauksissa, joissa tavoitemuodossa on monoftongi. Hän siis käytti muotoa *boaji-i* 'tuli' huolimatta aikuisten kielenpuhujien vastaavista muodoista *bođii* ja *buođii*.

Toisen tavun vokaalin valintaan taas on voinut vaikuttaa esimerkiksi jonkin toisen frekventin taivutuskategorian antama malli: siitä huolimatta että lapsi kuuli aikuisten kielenpuhujien käyttävän muotoa *šattai* 'tuli' (jksik); kasvoi, hän saattoi käyttää muotoa *šattii* muodon *attii* 'antoi' antaman mallin mukaisesti. Keskuskonsonantistossa puolestaan variaatiota oli niissä muodoissa, joissa lapsi valitsi keskuskonsonantistoon tavoitemuodosta poikkeavan vaihteluasteen. Esimerkiksi tavoitekielen muodossa *bijan* 'panen' olevan heikon asteen sijasta hän käytti vahvaa astetta eli poikkeamamuotoa *bidja-n*, joka on samannäköinen kuin esimerkiksi partisiipin perfektin tavoitemuoto.

Edellä mainituissa tapauksissa, joissa lapsen käyttämän muodon morfofonologinen rakenne poikkeaa tavoitemuodon rakenteesta, kysymys lienee valintaprosessiin liittyvästä problematiikasta: kun lapsen on valittava diftongin ja monoftongin välillä, vahvan ja heikon asteen välillä tai vaikkapa *a-* ja *i-*vokaalin välillä, hänen valintansa voi lipsua aikuisen kielenpuhujan valinnasta, tavoitemuodosta.

Joissakin tapauksissa lapsen erityiset muodot voidaan selittää fonologisilla tai kielenulkoisilla tekijöillä. Tyypillisimpiin fonologisiin tapauksiin kuuluivat lyhentyneet muodot: lapsi saattoi lyhentää kolmitavuisen tavoitemuodon kaksitavuiseksi, esimerkiksi *veahkehan* 'autan' -muodon kaksitavuiseksi muodoksi *veahkan*.

Joissain tapauksissa lapsen toisen äidinkielen eli suomen vaikutus voi selittää tavoitemuodosta poikkeavan muodon. Lapsi saattoi käyttää preteritin tunnuksena *i*-vokaaalia niissäkin muodoissa, joissa aikuisilla kielenpuhujilla sitä ei ole. Esimerkiksi lapsen konstruoimassa muodossa *mannin* oli toisessa tavussa *i*-vokaali siitä huolimatta, että tavoitemuodossa *mannen* 'menin' sen sijassa on *e*. Suomen kielessähän preteritin tunnuksesta on aina *i*, esimerkiksi muodossa *men-i-n*, ja siksi voidaan olettaa, että lapsi projisoi kyseisen tunnuksen myös omaan saamen kielen taivutusmuotoonsa. Toisaalta useimmissa saamenkin preteritimuodoissa on *i*-tunnus, ja lapsi on voinut ajatella, että mennyttä aikaa ilmaistaan kaikissa muodoissa samalla erityisellä morfeemilla. Kuten tästä esimerkistä käy ilmi, lapsen käyttämille muodoille ei suinkaan aina ole vain yhtä selittävää tekijää, vaan niihin voivat vaikuttaa monet tekijät.

Lapsen kieli oli tässä ikävaiheessa hyvin joustava: taivutusmuotoihin saattoivat helposti vaikuttaa hänen keskustelukumppaninsa, tai hänen itsensä, äskettäin käyttämät muodot. Seuraava esimerkki, jossa lapsi juttelee isänsä kanssa, on kahden vuoden ja kolmen kuukauden iästä. Ensin lapsi toistaa useaan otteeseen kieltorakennetta *ii čága* 'ei mahdu': *son ii čága* 'hän ei mahdu' [- -] *iige du ponnige čága* 'eikä sinun ponisikaan mahdu' [- -] *ledjon gal ii čága* 'leijona kyllä ei mahdu' [- -] *m-m dat ii čága go dá lea buot* 'se ei mahdu kun tässä on kaikki' [- -] *dál ii čága ovttage deike* 'nyt ei mahdu mi-

kään tänne'. Tarvitessaan heti perään yksikön kolmannen persoonan myönteistä taivutusmuotoa hän käyttääkin vahva-asteisen tavoitemuodon *čáhká* 'mahtuu' sijasta heikkoasteista ja lyhyeen vokaaliin päättyvää muotoa *čága* 'mahdu': *dál gal čága* [nyt kyllä mahtua.CONNEG].

Runsaan kahden ja puolen vuoden iässä tällaiset lapsen itsensä tuottamat varhais-morfologiset muotovariantit vähenivät selvästi, ja ennen kolmen vuoden ikää hän käytti useimmissa muotokategorioissa pelkästään tavoitemuotoja.

Verbimorfologian omaksumiseen vaikuttavia tekijöitä

Tarkasteltaessa verbimorfologian kehitysvaiheita kokonaisuutena voidaan havaita, että ensimmäisiä verbimuotoja lapsi alkoi käyttää alle puolitoistavuotiaana, mutta uusia muotokategorioita rupesi ilmestymään varsinkin runsaan kahden vuoden iässä. Poikkeamamuotoja hän käytti eniten noin kahden ja puolen vuoden ikäisenä. Kolmivuotiaana hänen kielestään oli rekisteröity kaikki preesensin muotokategoriat, likipitäen kaikki preteritin kategoriat ja tavallisimmat imperatiivimuodot. Hänen kielestään saattoi löytää myös konditionaalnin alkumuotoja.

Varhaisimmat muodot, jotka lapsi omaksui ja joita hän käytti puheessaan, olivat morfologisesti yksinkertaisia, yksimorfeemisiä muotoja. Kaksimorfeemisten muotojen omaksuminen alkoi pari kuukautta ensimmäisten muotojen ilmaantumisesta, ja viimeisenä hänen kieleensä ilmaantuivat kolmimorfeemiset muodot. Näyttää siis siltä, että sanamuotojen omaksumisikään vaikuttaa niiden morfologinen kompleksisuus, mikä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kaikki yksimorfeemiset muodot ilmaantuivat jo esimorfologisessa vaiheessa. Esimerkiksi kaksikon ensimmäisen persoonan muoto *manne* '(me kaksi) menemme', jossa on vain yksi morfeemi, ilmaantui runsaan kahden vuoden iässä, ja yksimorfeeminen imperatiivimuoto *boahtti* 'tulkaa (te kaksi)' ilmaantui vasta runsaan kahden ja puolen vuoden iässä. Samaten ovat yksimorfeemisiä kieltoverbin kaksikon toisen persoonan imperatiivimuoto *alli* 'älkää (te kaksi)' ja preteritin monikon kolmannen persoonan muoto *bovte*² '(he (useammat kuin kaksi)) tulivat', jotka kumpikin rekisteröitiin vasta lapsen ollessa vajaan kolmen vuoden ikäinen.

Lapsi saattoi myös valita yksimorfeemisen tavoitemuodon sijasta kaksimorfeemisen muodon, kuten tapauksessa, jossa hän käyttää *álge* '(he (useammat kuin kaksi)) alkoivat' -muodon sijasta muotoa *álggi-i* [alkaa-PST.3SG]. Jälkimmäinen voi olla läpinäkyvyytensä takia lapselle helpompi; lisäksi yksikön kolmannen persoonan muoto oli muutenkin yleinen muiden muotokategorioiden tavoitemuotojen tilalla.

Se, että taivutusmuotojen morfologinen kompleksisuus ei aina ajallisesti korreloi eri muotojen ilmaantumisen kanssa, tulee esille myös samannäköisten muotojen omaksumisessa. Esimerkiksi preteritin monikon kolmas persoona, kuten edellä mainittu *bovte*-muoto, on rekisteröity vasta kymmenen kuukautta myöhemmin kuin morfologisesti samannäköinen preesensin kaksikon ensimmäisen persoonan *manne* '(me kaksi) menemme' -muoto.

---

2. Kirjakielissä: *bohte*.

Muotokategorioiden omaksumisjärjestyksen kannalta on keskeisellä sijalla myös muotojen pragmaattinen salienssi, toisin sanoen eri muotojen käyttötarve tai tavallisuus frekventeissä kommunikaatiotilanteissa, ja ylipäätään se, kuinka usein niitä lapselle puhuttaessa käytetään.

Muotokategorian ilmaantumisikä ja tavoitemuodon vakiintumisikä eivät liioin aina käy yksiin. Useimmissa tapauksissa oli niin, että mikäli muotokategoria ilmaantui ennen kahden ja puolen vuoden ikää, niin sen tavoitemuodot vakiintuivat tutkimusjakson kuluessa. Silti joittenkin varhain kieleen ilmaantuneitten muotokategorioiden tavoitemuoto vakiintui suhteellisesti myöhemmin tai jäi kokonaan vakiintumattakin ennen lapsen kolmen vuoden ikää. Tästä hyviä esimerkkejä ovat imperatiivin yksikön toinen persoona ja preteritin yksikön kolmas persoona. Kumpaakin kategoriata lapsi käytti kielessään varhain ja tiheästi, mutta edellinen vakiintui hänen kieleensä vasta tutkimusjakson lopulla vajaan kolmen vuoden iässä, jälkimmäinen puolestaan ei ehtinyt vakiintua kunnolla koko tutkimusjakson aikana.

Näemme siis, että vaikka muotokategorian frekvenssi on keskeinen tekijä sanamuotojen omaksumisessa, se ei yksistään takaa tavoitemuodon varhaista hallintaa. Tavoitemuodon vakiintumiskään voi vaikuttaa muun muassa yksittäisten sanamuotojen morfonologinen rakenne kuten keskuskonsonantiston tai toisen tavun vokaalin vaihtelu.

Toisin sanoen voimme todeta, että saamen kielen verbimuotojen hallitsemiseen vaikuttavat monenlaiset kielelliset prosessit. Äidinkielen lapsi alkaa opetella näitä jo sangen varhaisessa vaiheessa, ja – kuten muunkielisetkin lapset – saamenkielinen lapsi hallitsee oman äidinkielen tavallisimmat taivutusmuodot pääpiirteissään jo kolmi-vuotiaana.

Johanna Johansen Ijäs: *Davvisámegiela finihitta vearbahámiid sojahanvuogádaga oččodeapmi vuollel golmmajahkásaš máná gielas.* Kárášjohka: Davvi Girji 2011. http://brage.bibsys.no/samall/bitstream/URN:NBN:no-bibsys_brage_17932/1/Johanna%20Ij%C3%A4s.pdf.

Kirjoittajan yhteystiedot:
Sámi allaskuvla / Sámi University College,
Hánnoluohkká 45, 9520 Guovdageaidnu, Norja
etunimi.ijas@samiskhs.no